

Elementy fizyki cząstek elementarnych

Grzegorz Wrochna

Kosmiczna przyszłość fizyki cząstek

czyli

gdyby Kopernik żył w XXI w.

- astronomia cząstek elementarnych (*astroparticle physics*)
- kosmiczne akceleratory
- detektory cząstek kosmicznych
- błyski gamma
- projekt “ π of the Sky”

Astronomia a fizyka cząstek

Badaniem najbardziej podstawowych praw przyrody zajmują się

- **astronomia (kosmologia)**
- **fizyka cząstek elementarnych**

W ostatnich latach dziedziny te bardzo zbliżyły się do siebie.

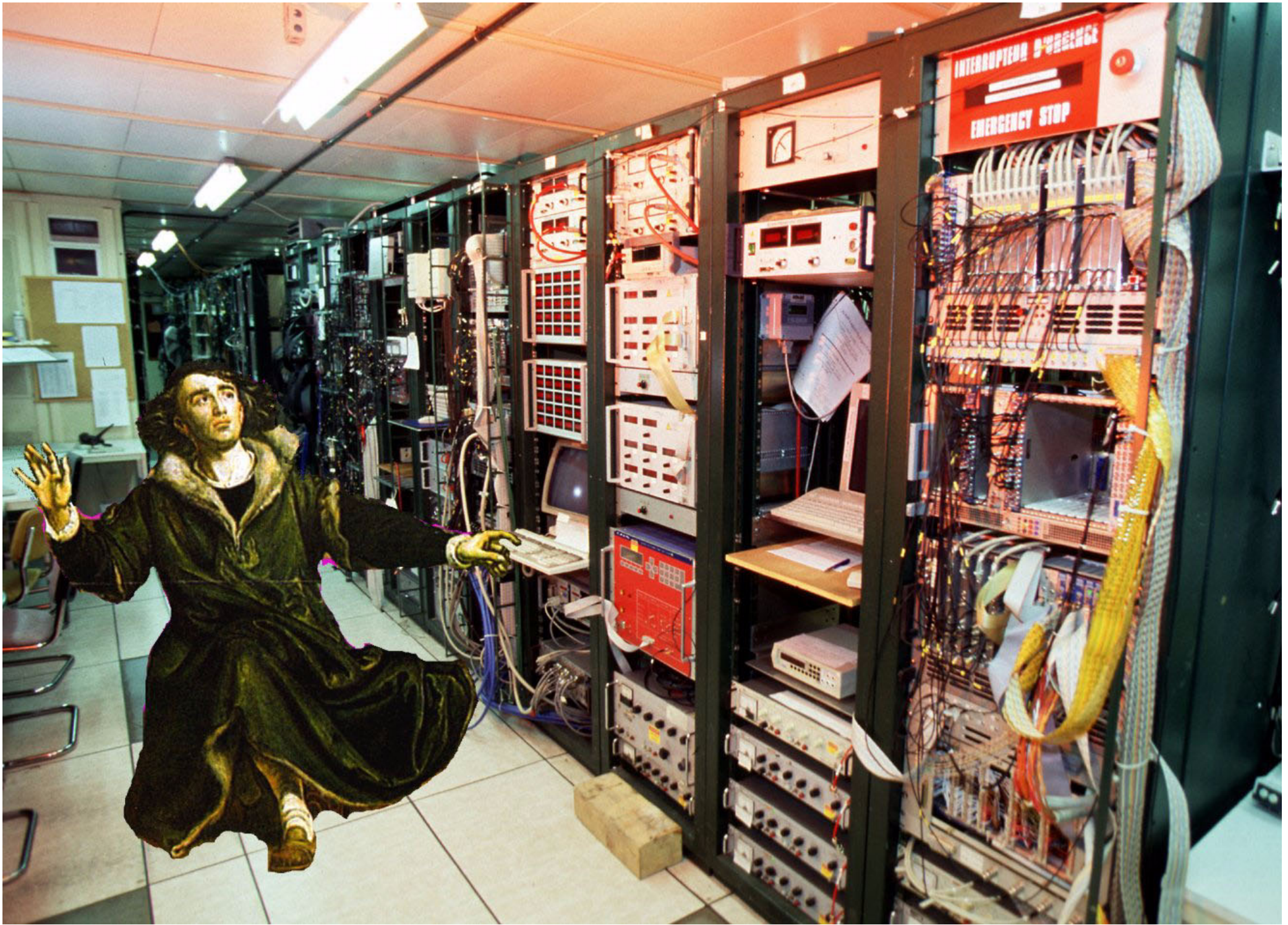
**Fizyka cząstek opisuje prawa rządzące materią na fundamentalnym poziomie,
kosmologia - jak ewoluował Wszechświat pod ich wpływem**

**Eksperymenty fizyki cząstek odtwarzają warunki panujące w młodym Wszechświecie
W kosmosie nie brak źródeł cząstek o gigantycznych energiach.**

**Wyniki eksperymentów fizyki cząstek są podstawą modeli kosmologicznych.
Wyniki obserwacji astronomicznych są sprawdzianem fizyki cząstek.**

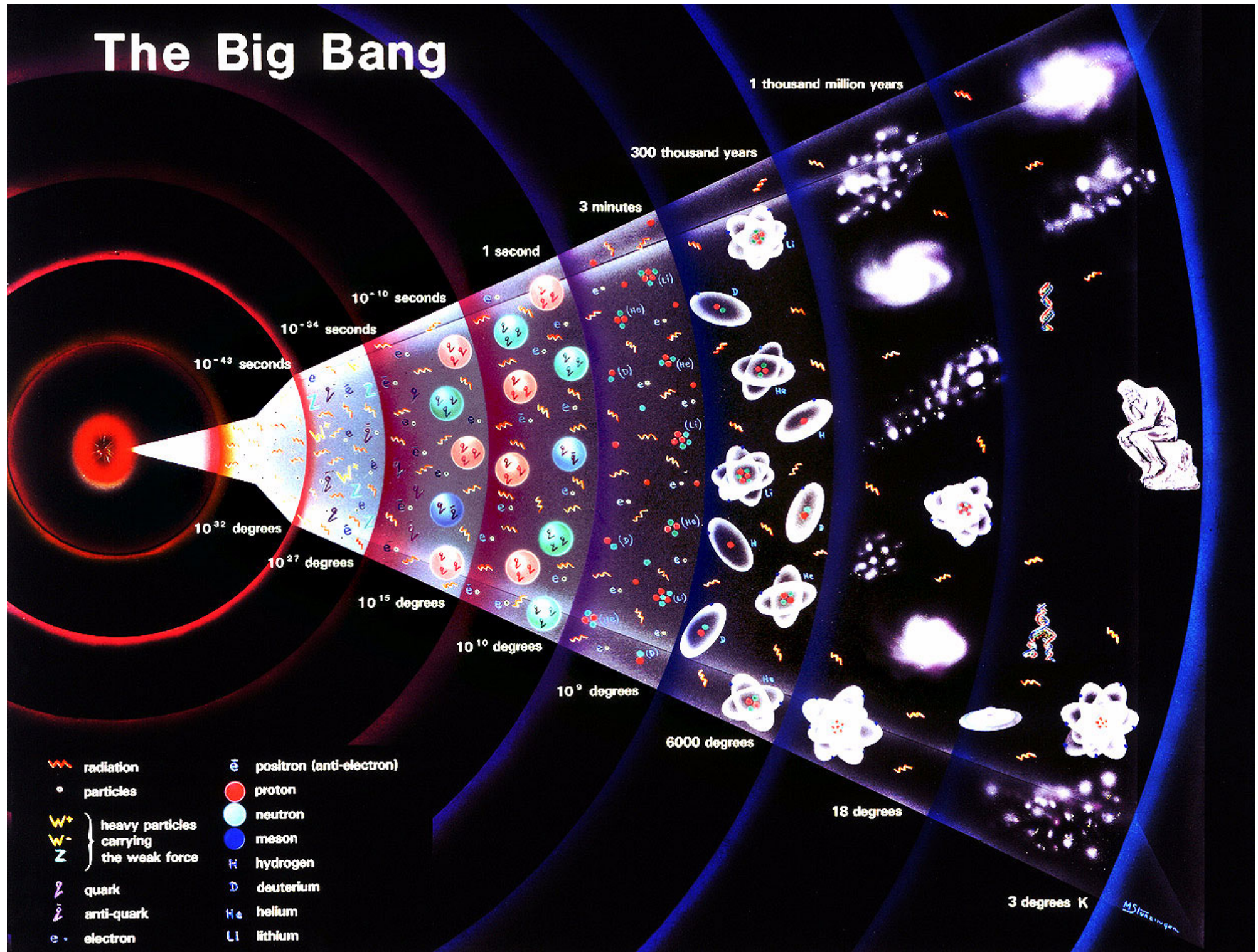
Metody eksperymentalne obu dziedzin zbliżyły się do siebie.
Coraz więcej eksperymentów “z pogranicza”.

The Big Bang

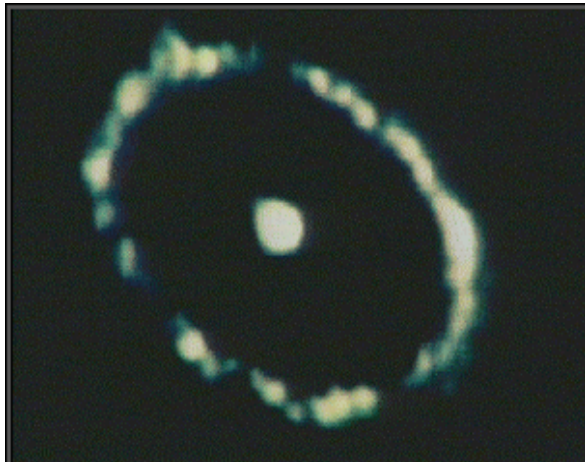
radiation	positron (anti-electron)
particles	proton
heavy particles carrying the weak force	neutron
quark	meson
anti-quark	hydrogen
electron	deuterium
	helium
	lithium

M. Steinhilber

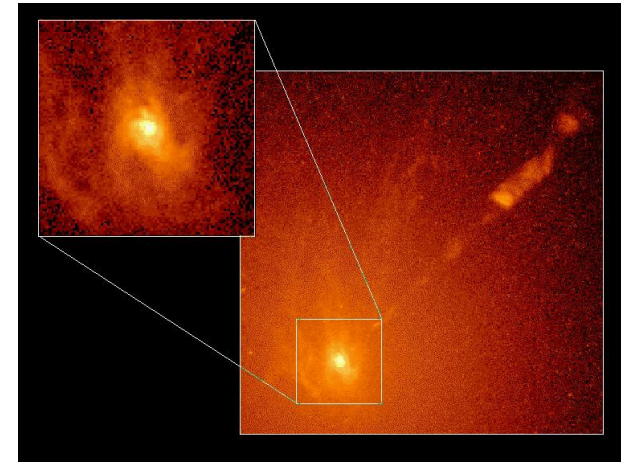
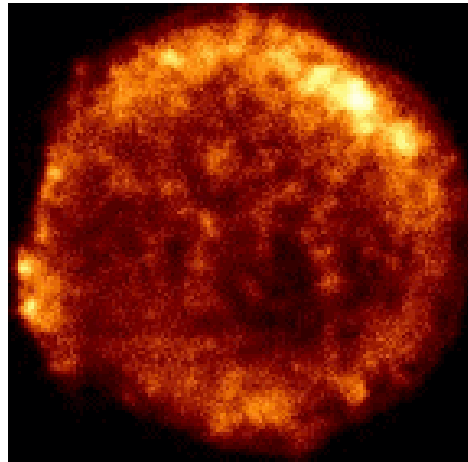

Kosmiczne akceleratory cząstek

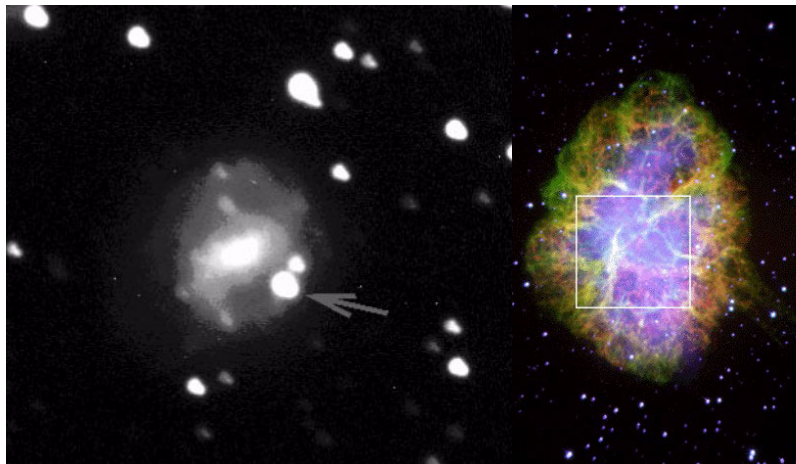

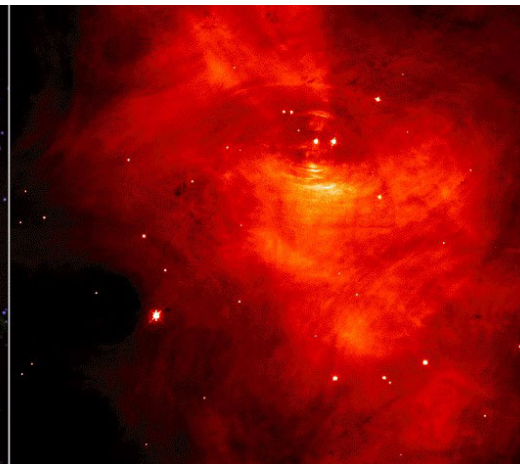
supernowe

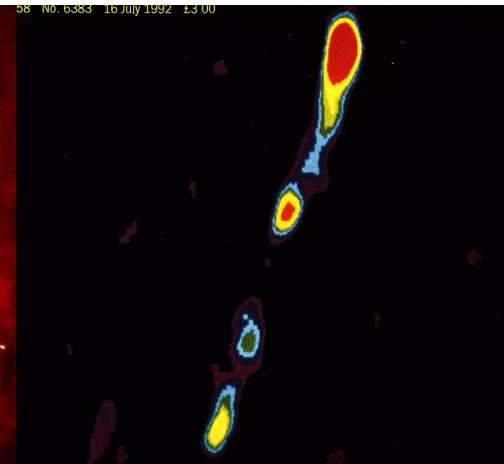
aktywne jądra galaktyk

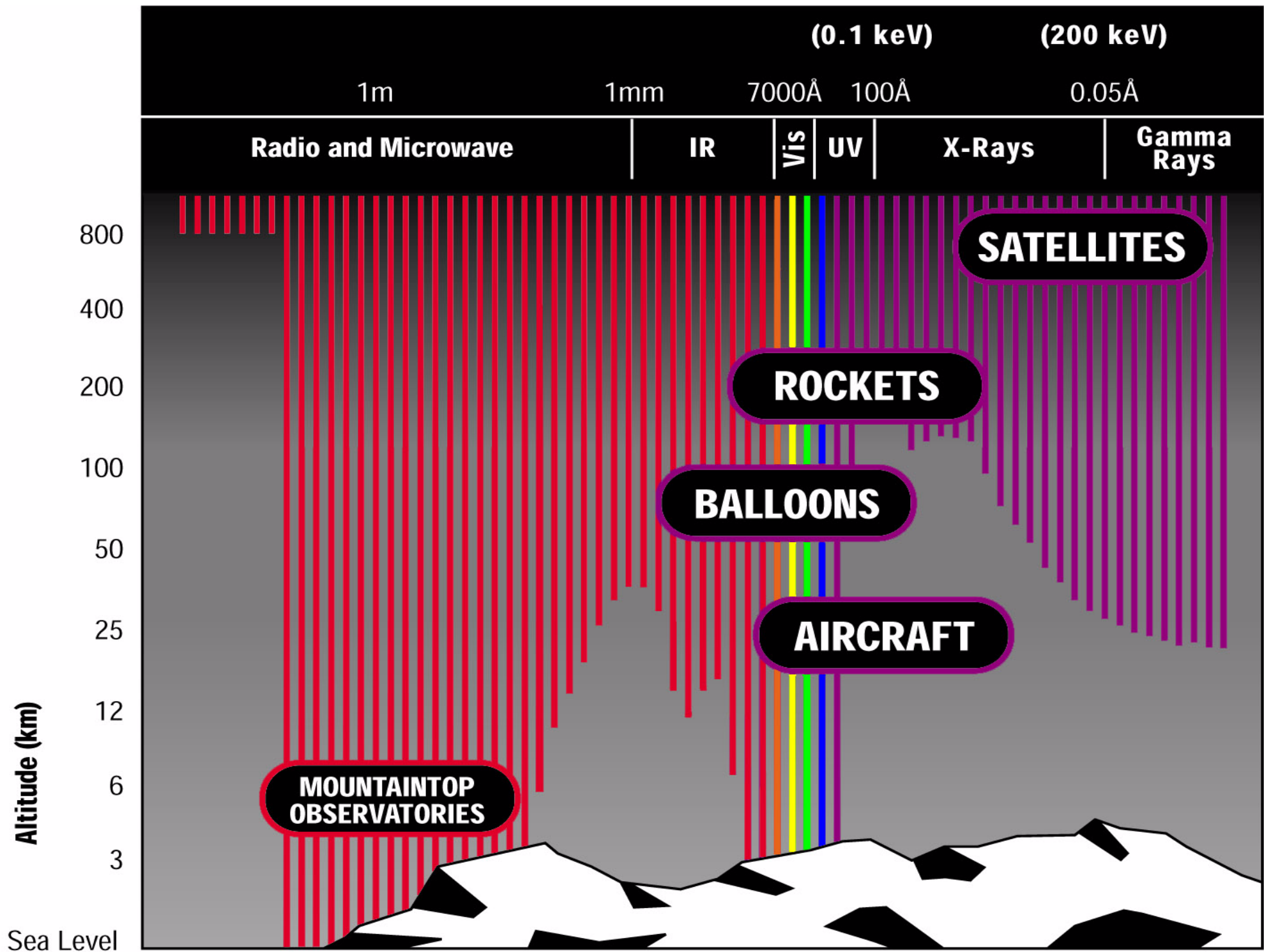
błyski gamma

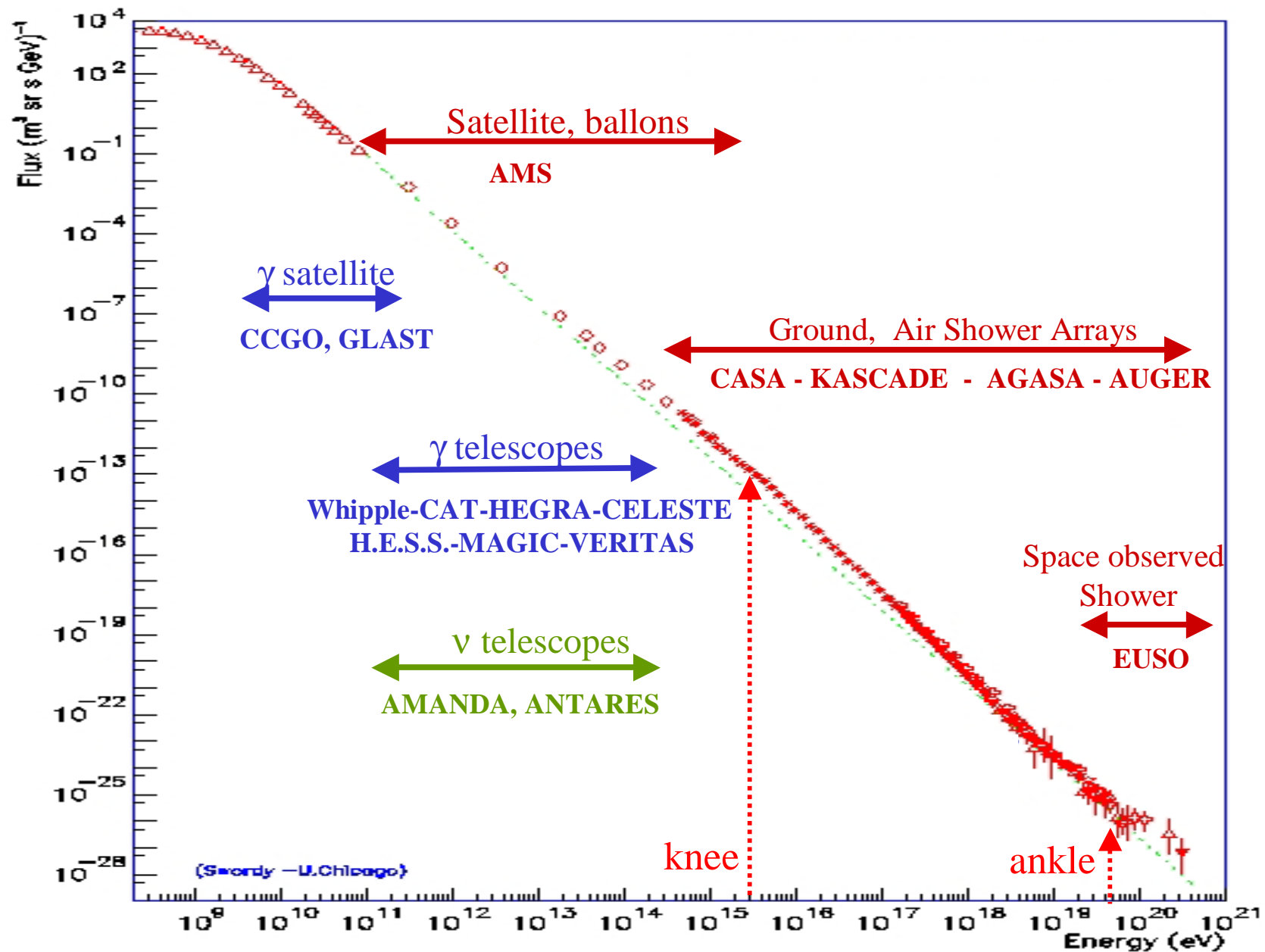
pulsary, pleriony

mikrokwazary

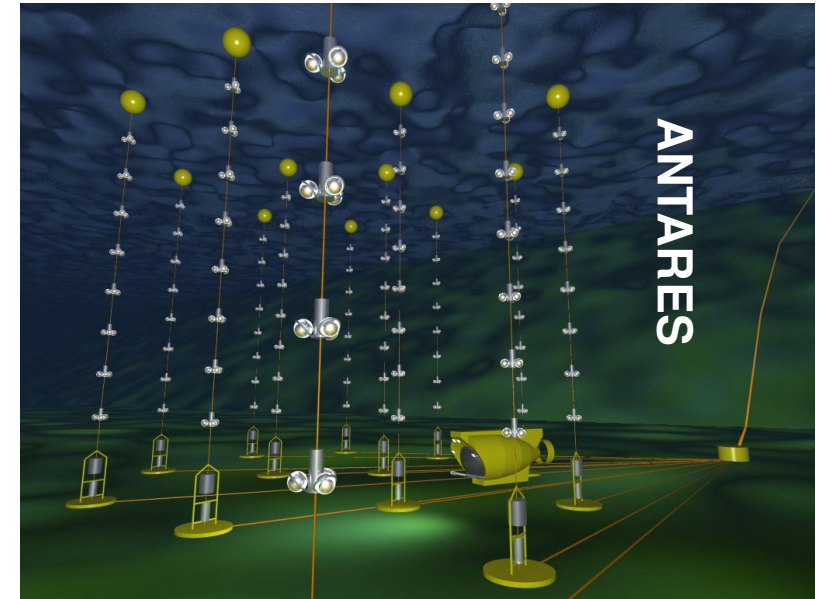
Badanie promieni kosmicznych

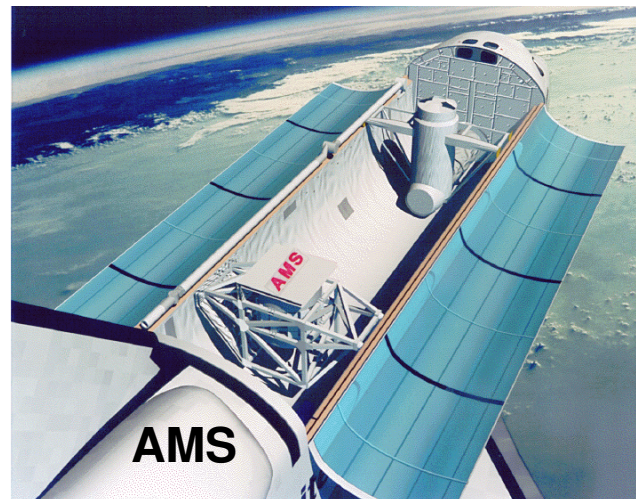

Detektory cząstek kosmicznych

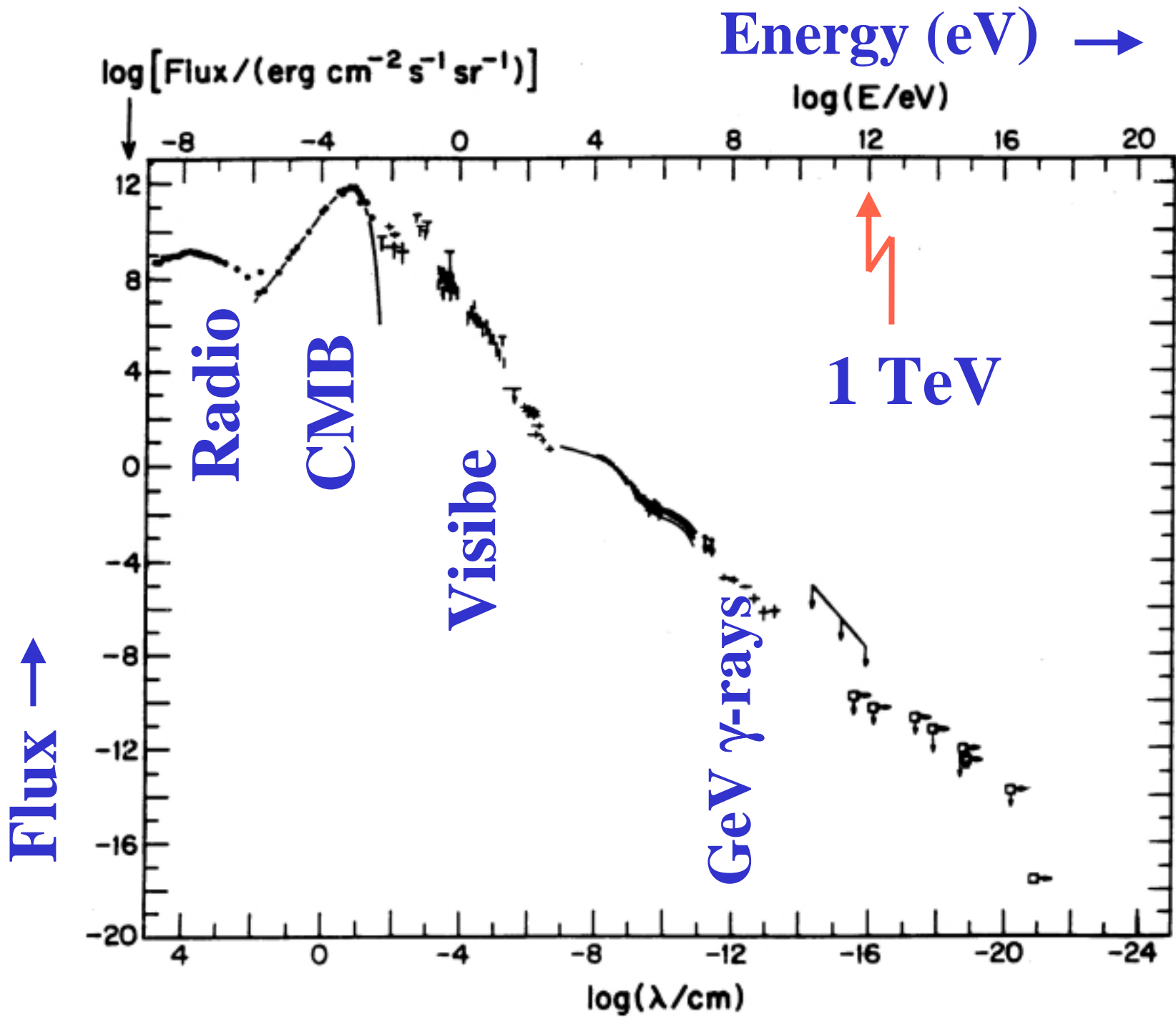
- **Detektory neutrin**
  - Kamiokande, SNO, Amanda, Antares
- **Detektory kaskad atmosferycznych**
  - Agasa, Auger, Cascade

- **Detektory uniwersalne**
  - CosmoLEP, CosmoHERA
- **Detektory WIMPów**
  - DAMA, CDMS
- **Detektory na satelitach**
  - AMS
- **Teleskopy ...**

Błyski gamma

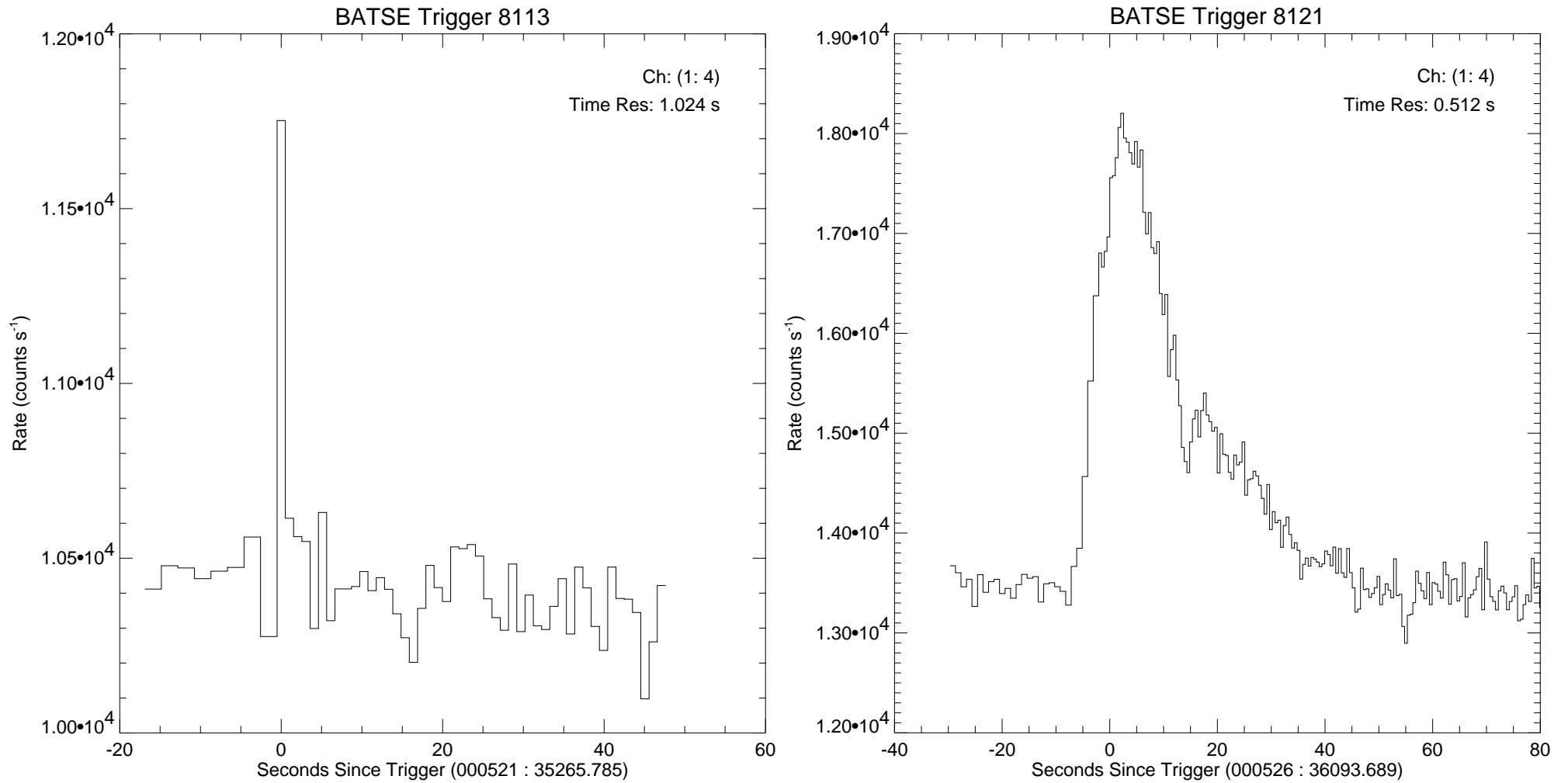
---

ang. Gamma Ray Bursts (GRB)

- krótkie (0.1-100s) pulsy promieni gamma z punktowych źródeł na niebie
- odkryte w 1967r. przez satelity szpiegowskie USA
- “świecą” jaśniej niż cała reszta nieba
- największe obserwowane kataklizmy
 10^{51} erg = 10^{44} J = 0.001 $M_{\text{Słońca}} c^2$
- pochodzą spoza Galaktyki
- częstość: ~3 dziennie (obecnie rejestrowane ~3/miesiąc)

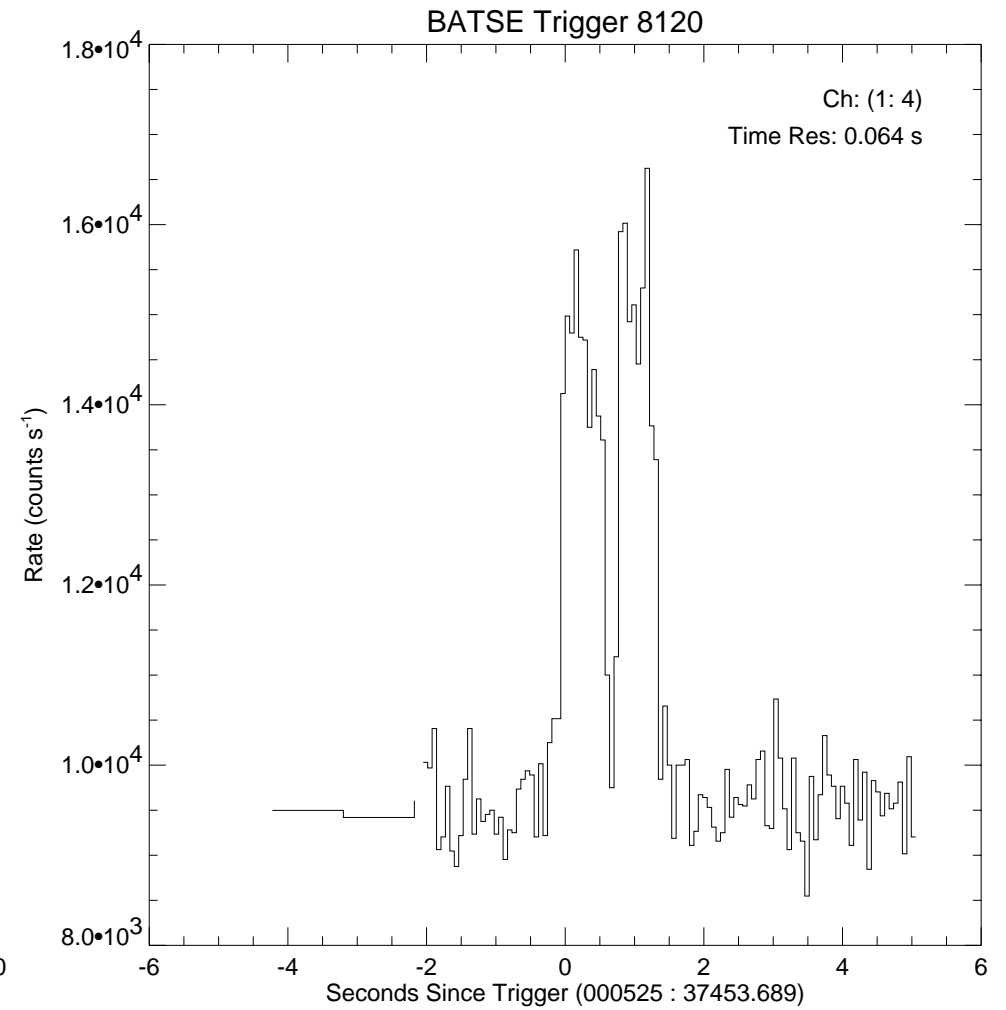
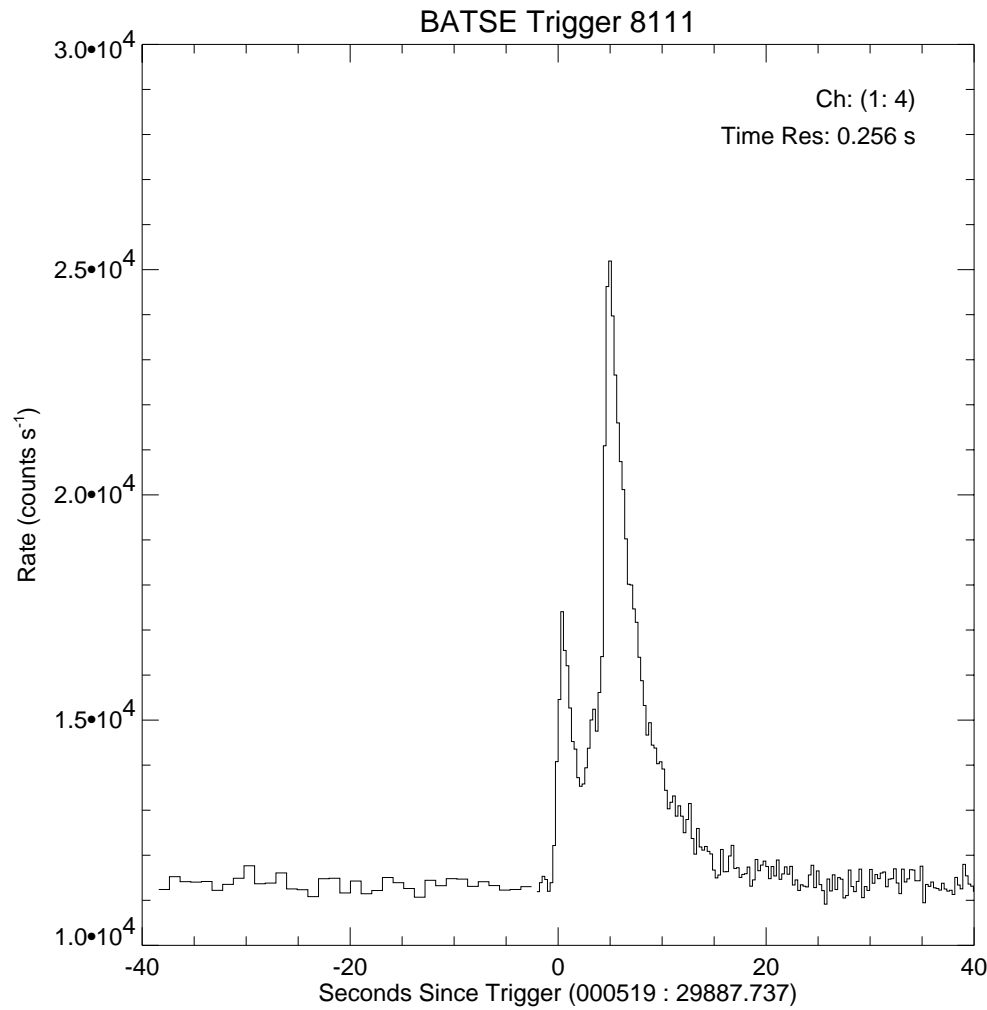

Błyski gamma

Czas trwania — 0.1-100 s

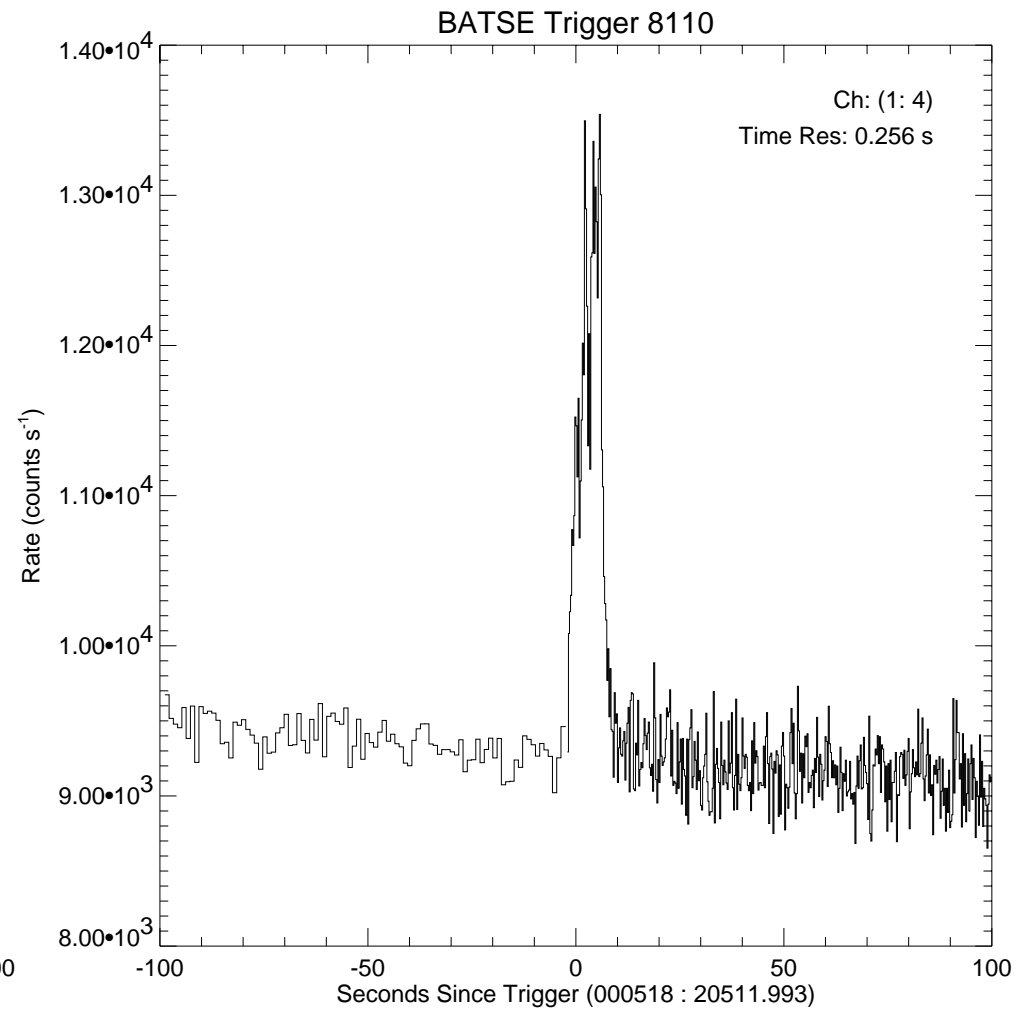
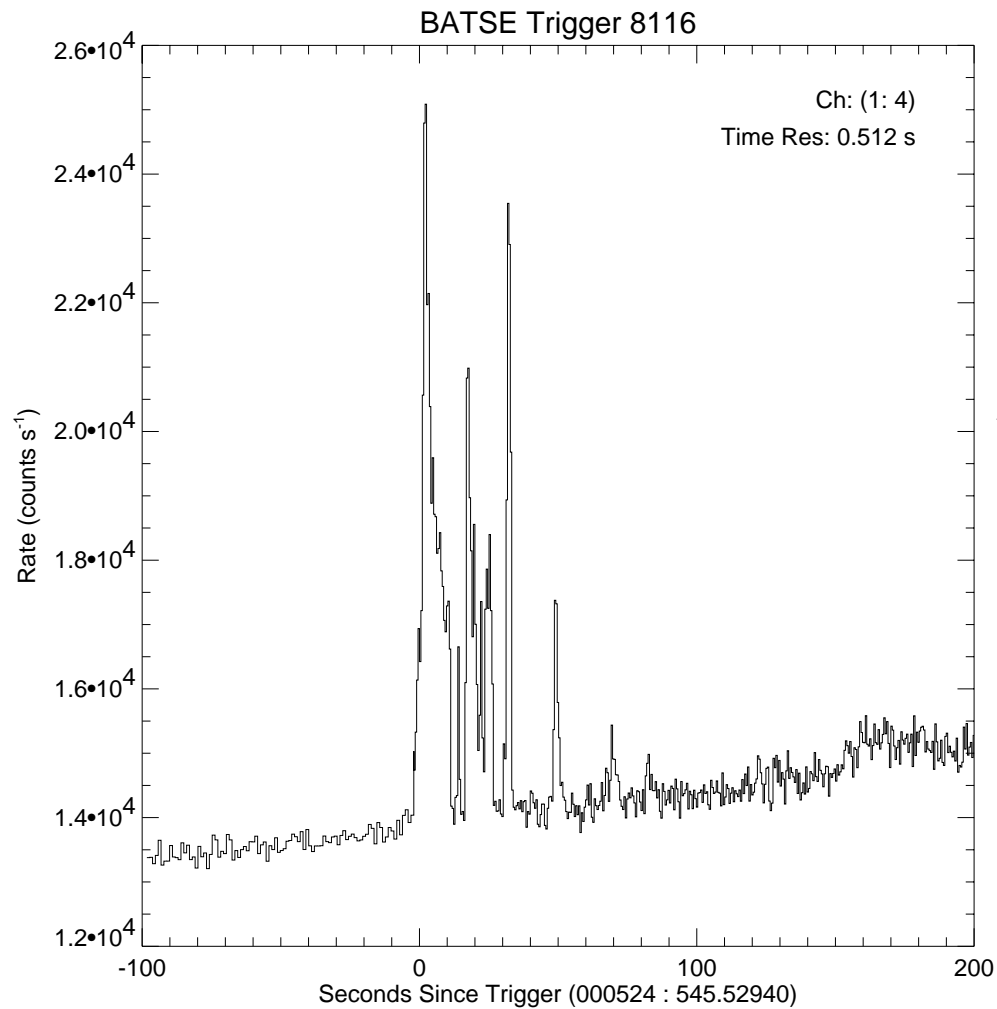
Błyski gamma

Czasem występują dwa maksima

Błyski gamma

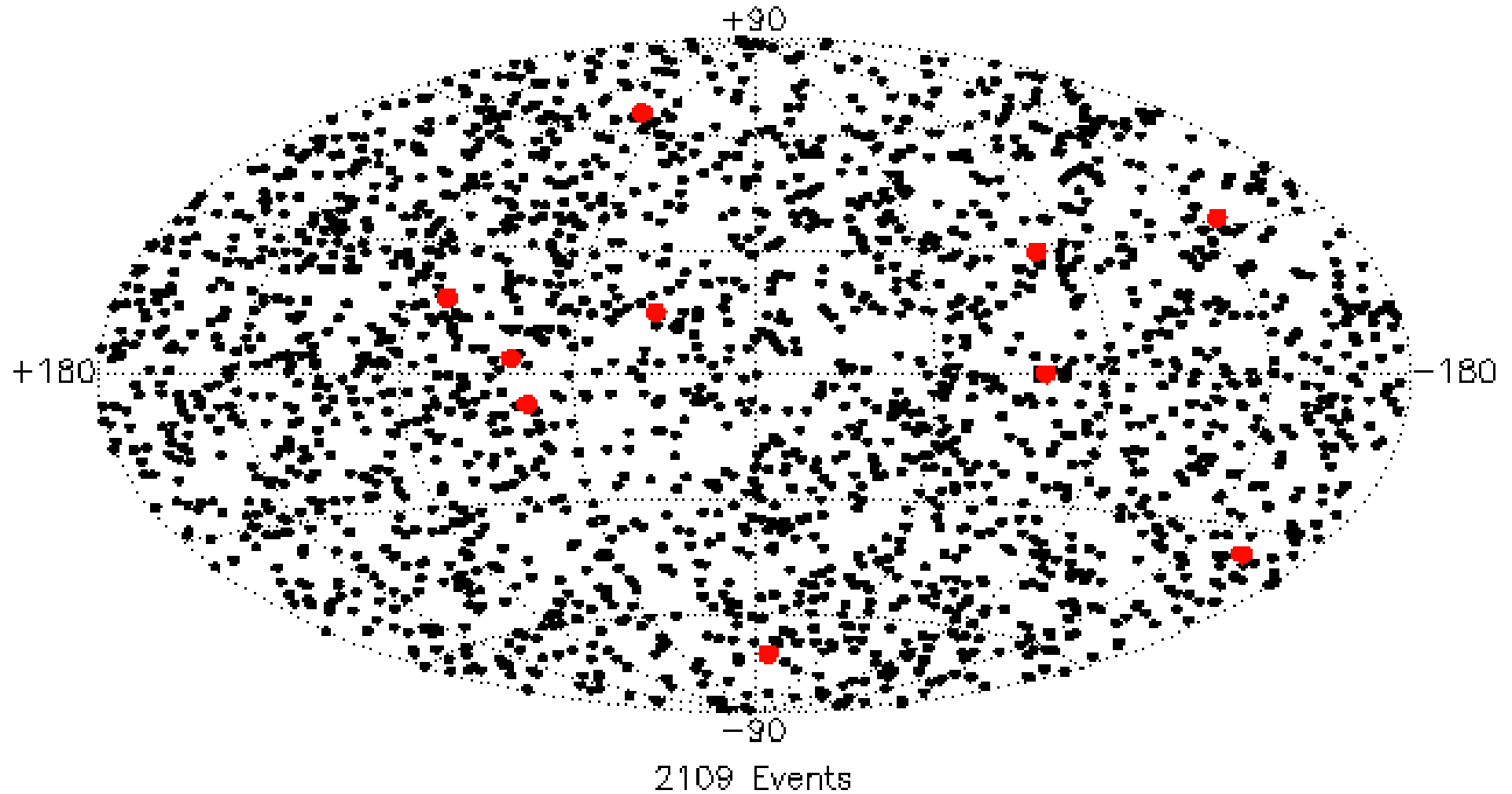

Niektóre błyski mają skomplikowaną strukturę i długi czas aktywności

Błyski gamma

Pochodzą spoza Galaktyki

Pochodzenie błysków gamma

Najgorętszy temat astrofizyki:

- ~500 prac rocznie

Hipotezy:

- zderzenie czarnych dziur lub gwiazd neutronowych
- kolaps rotującej gwiazdy neutronowej
- powstanie lub kolaps gwiazdy kwarkowej
- nowa fizyka?

Gwiazda neutronowa zapadająca się do czarnej dziury może przejść przez egzotyczne stany materii

- plazma kwarkowo-gluonowa?
- nowe stany stabilne?

Optyczne odpowiedniki błysków gamma

Na ok. 2500 zarejestrowanych błysków jedynie <30 zaobserwowano optycznie

- słaba zdolność rozdzielcza detektorów gamma
- małe pole widzenia i duża bezwładność wielkich teleskopów
- szybki spadek jasności źródła

Prawie wszystkie obserwacje wiele godzin po błysku

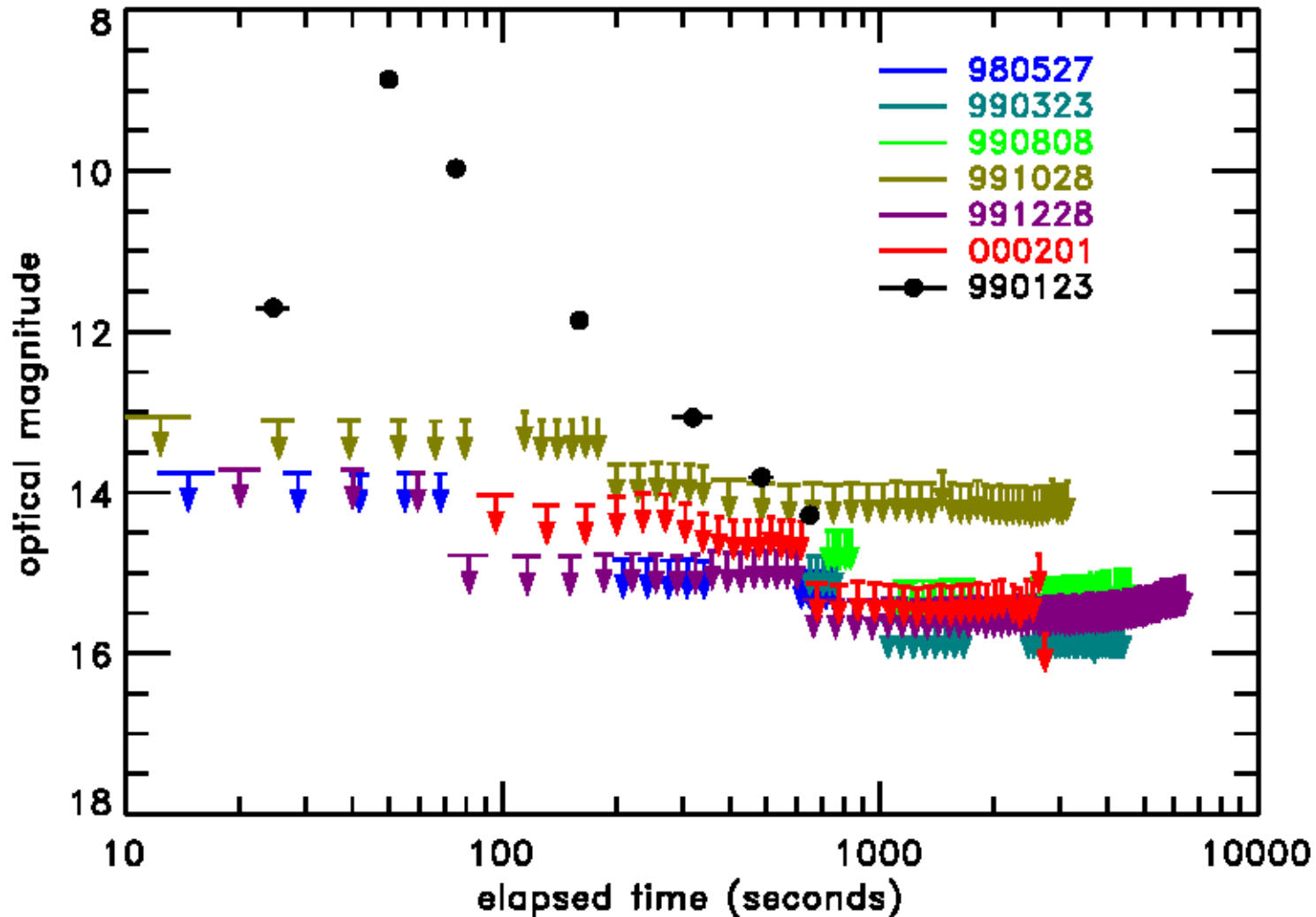
- bardzo słabe obiekty $>20^m$

Skala wielkości gwiazdowych *magnitudo*:

$$m_1 - m_2 = 2.5 \log_{10} (I_2/I_1)$$

- najjaśniejsze gwiazdy: ok. -1^m
- najśłabsze, widoczne gołym okiem: ok. 5^m

ROTSE - optyczna detekcja błysku

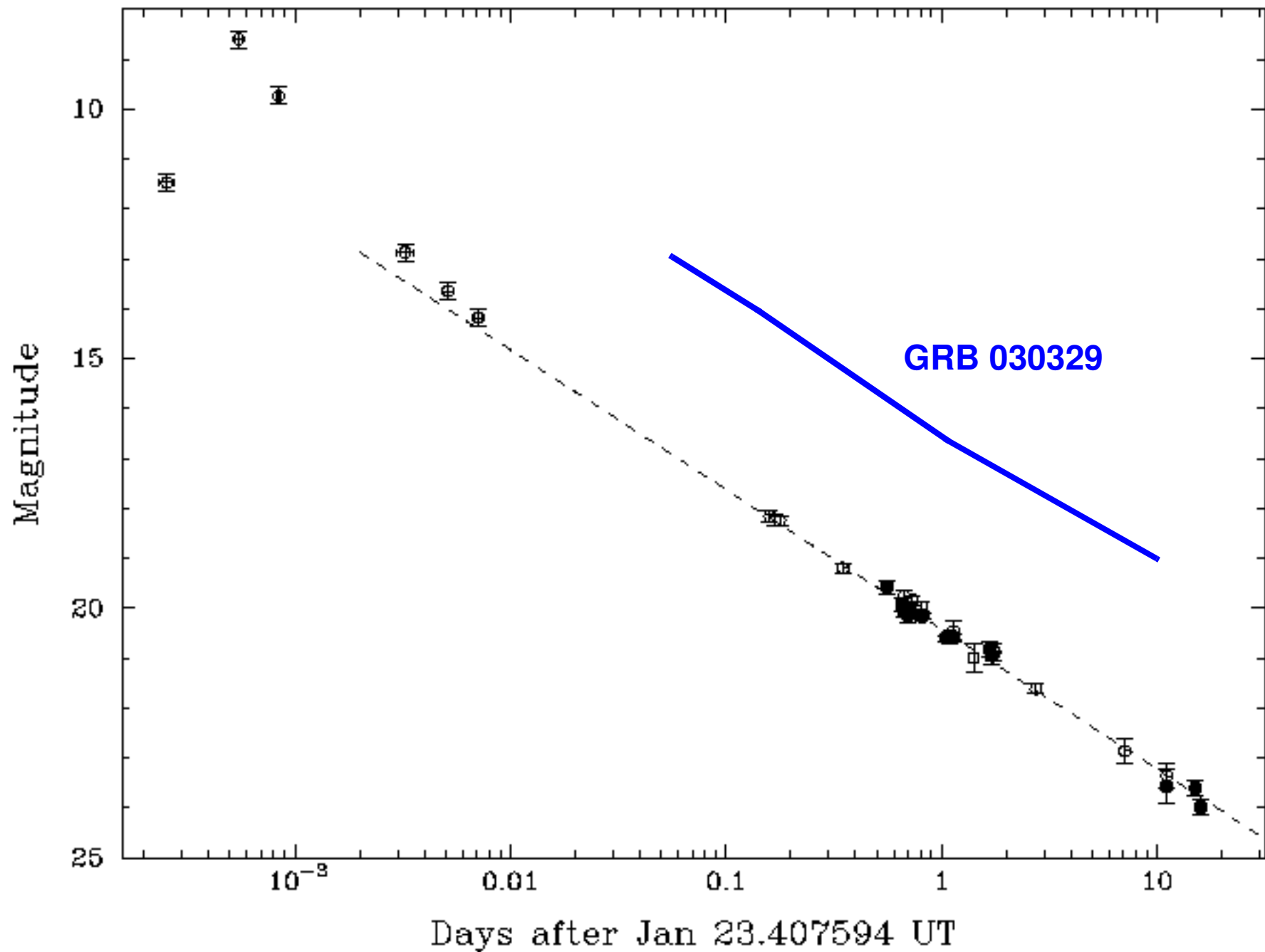

Jedyny błysk optyczny zarejestrowany tuż po błysku gamma,

jasność 8.6^m - widoczny przez lornetkę!

R-band lightcurve of GRB 990123

ROTSE

Teleobiektywy $\phi=10\text{cm}$

Automatyczny system naprowadzany sygnałem z satelity

Poszukiwanie błysków optycznych

Motywacja:

- kluczowe dla rozwiązania zagadki błysków gamma
- wiele nieudokumentowanych obserwacji okiem
- nowe okno na Wszechświat

Nikt dotąd nie obserwował nieba z rozdzielczością czasową sekund

Dotychczas astronomia zajmowała się raczej stabilnymi obiektami

- wielkie teleskopy - **powolny ruch**
- długa ogniskowa - **małe pole widzenia**
- duża średnica, długie czasy ekspozycji - **daleki zasięg**
- małe strumienie danych - **analiza off-line**

Projekt “ π of the Sky”

Rozwiązania zaczerpnięte z eksperymentów fizyki cząstek

- Stałe monitorowanie ~całego nieba
- Duży strumień danych
- Analiza w czasie rzeczywistym (on-line)
- Wielostopniowy system selekcji (tryger)

“ π of the Sky”

- **16** sprzężonych kamer CCD, każda **2048x2048** piksli
- obiektywy fotograficzne **f=50mm, f/2**
- rozmiar piksela **$\sim 15\mu\text{m}$** , pokrycie kątowe **1'**
- jedna kamera pokrywa **$35^\circ \times 35^\circ$**
- całość pokrywa niebo do **20°** nad horyzontem (**$>\pi$ sterad**)

- pojedyncze “zdjęcie” **128 MB**
- częstość odczytu **$\sim 5\text{s}$**
- strumień danych **$\sim 30 \text{ MB/s}$**

“ π of the Sky”

Mody pracy

- tryger z satelity
- tryger własny
- koincydencja z bliźniaczym urządzeniem
- regularne zdjęcia nieba ($\sim 1/h$)

Algorytmy

- porównywanie klatek
- rozpoznawanie gwiazd
- wykrywanie zmian (błysków)
- odrzucanie tła
  - samoloty, satelity, błyskawice, meteory, gwiazdy zmienne, świetliki, miony kosmiczne, szum elektroniczny

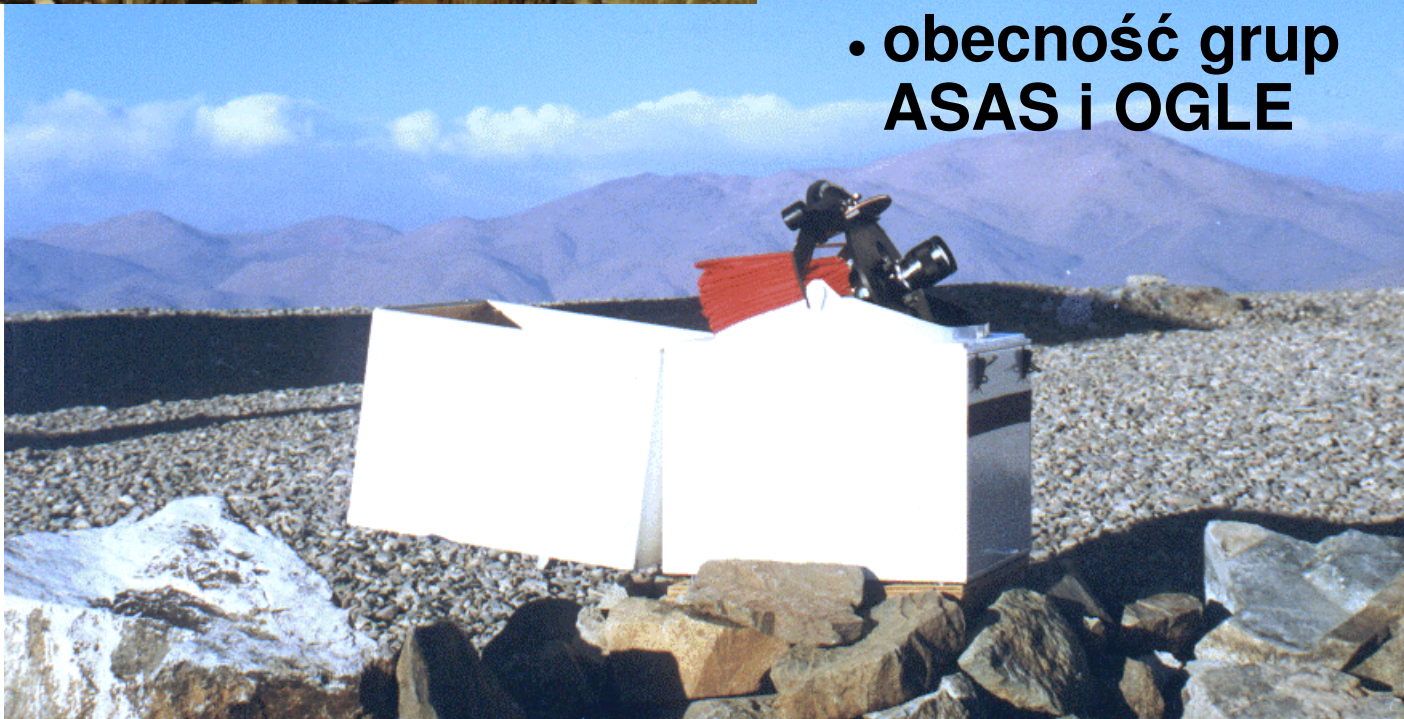
Lokalizacja “ π of the Sky”

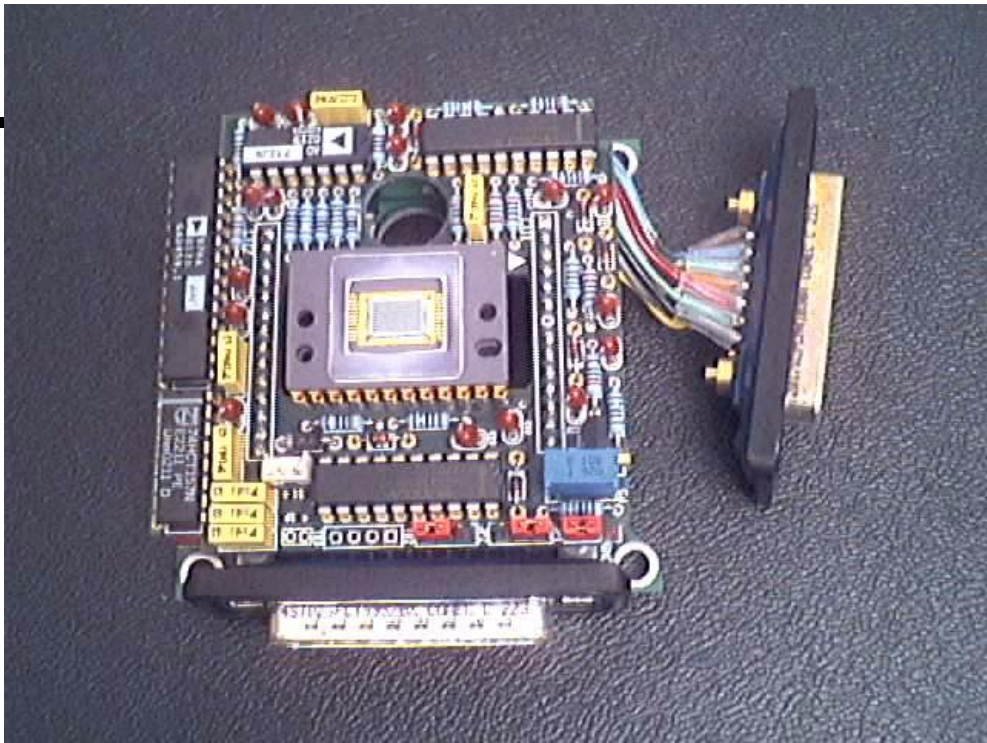
Polskie obserwatorium na Las Campanas w Chile

- duża wysokość
- czyste powietrze
- brak chmur
- zasilanie
- internet
- obecność grup ASAS i OGLE

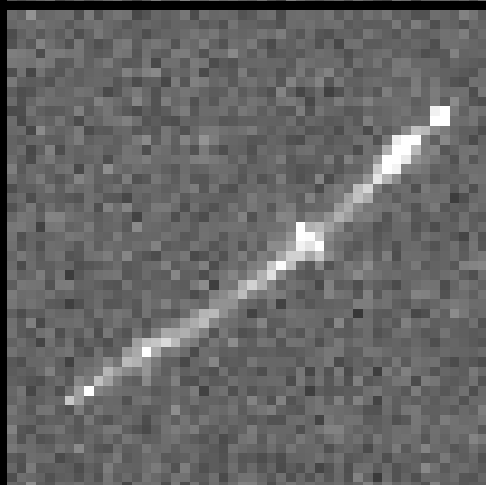
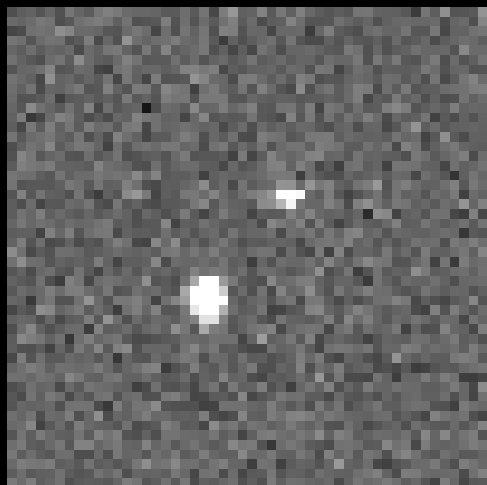
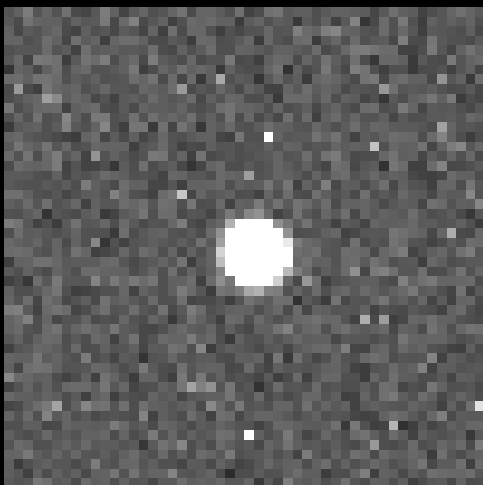
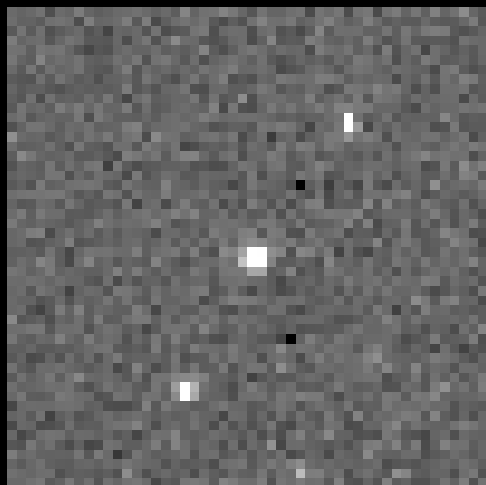
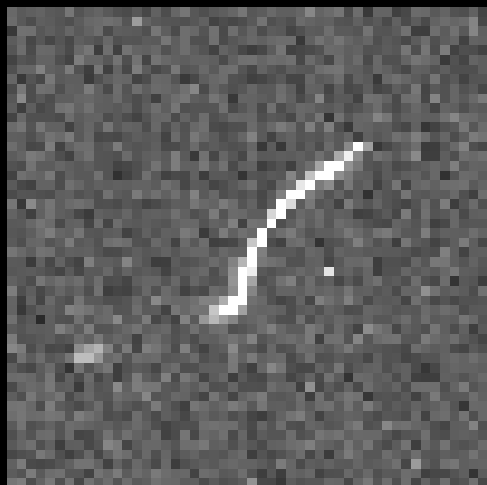

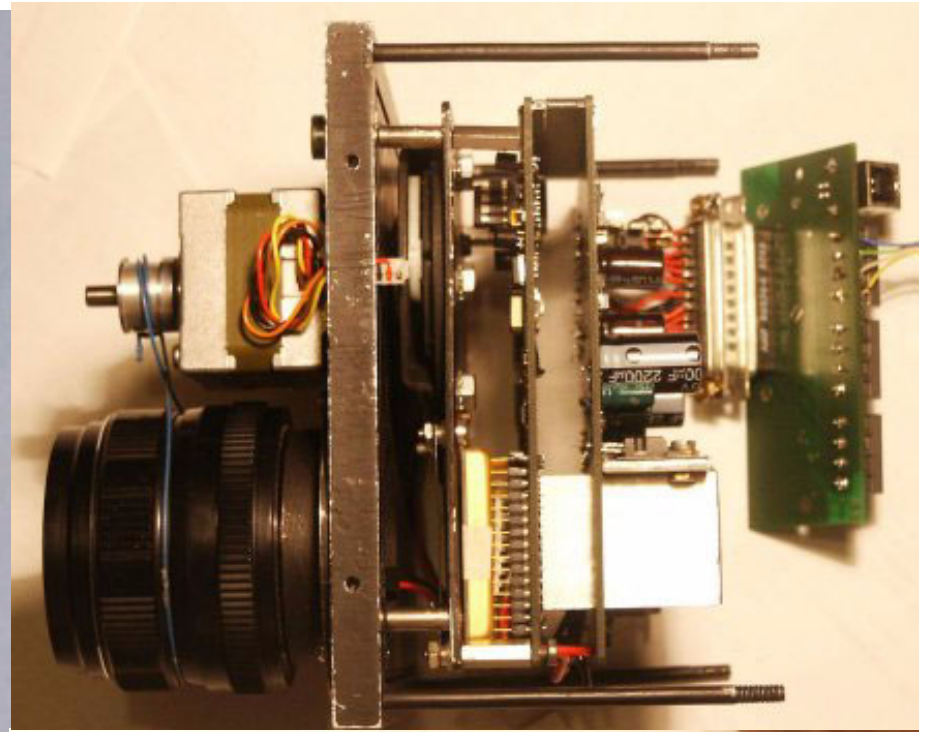
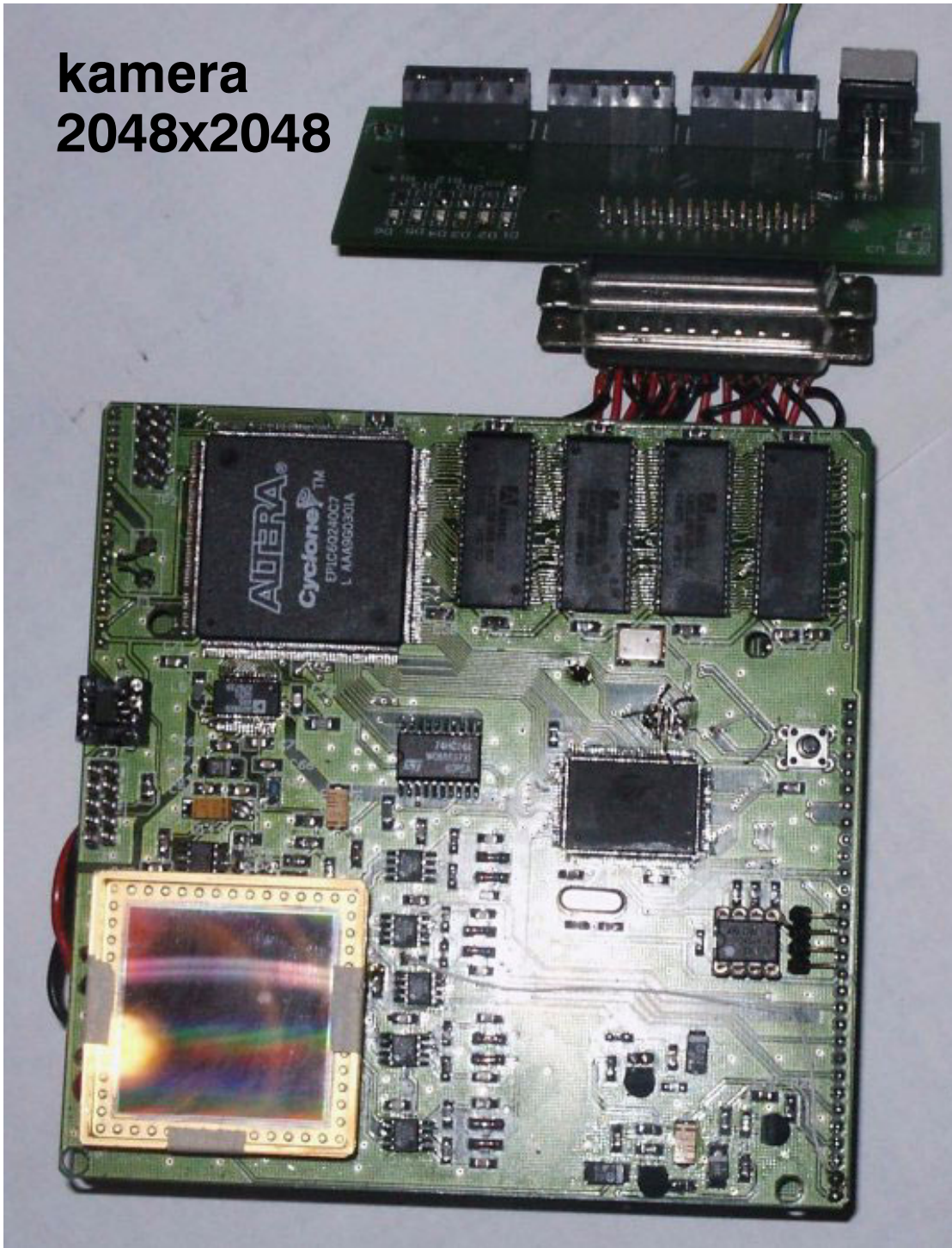

kamera
2048x2048

Stan prac i plany “ π of the Sky”

Stan prac

- Wykonana kamera testowa (768x512)
- Systematyczne zbieranie danych (50 000 klatek)
- Napisany program symulacji błysków
- Dość zaawansowane prace nad algorytmami rozpoznawania i lokalizowania błysków
- Testowany jest program odbierający trygery z satelity
- Trwa uruchamianie kamery (2048x2048)

Plany

- Testy kamery 2048x2048 w Polsce — 5-6.2003
- Instalacja 2 kamer w LCO — 8-9.2003
- Uruchomienie całego systemu (16 kamer) — 10-11.2003
- Start satelity SWIFT — 12.2003